

K&K-ANMELDELSER

mat. Det er en bog man kan læse ud i et stræk - med udbytte; samtidigt kan man fordybe sig i de enkelte kapitler, analyser og emner. Hertil er man godt hjulpet af det eksemplariske register, der ikke kun henviser på det enkelte emne, men også oplyser om andre relevante opslag. Jeg skal således ikke tøve med at anbefale Bent Fausings *Kærlighed uden ord*. Som en stor poet engang sagde: »The rest is silence.«

Svend Erik Larsen

Forskel og lighed

Frans Gregersen: *Sociolingvistikens (u)mulighed: Videnskabshistoriske studier i Ferdinand de Saussures og Louis Hjelmslevs strukturalistiske sprogteori. I-II*. København 1991 (Tiderne Skifter), (disputats), iv pp. + 364 pp. + 314 pp.

Michael Rasmussen: *Hjelmslevs sprogteori. Glossematikken i videnskabshistorisk, videnskabsteoretisk og erkendelsesteoretisk perspektiv*. Odense 1992 (Odense Universitetsforlag) (disputats), xv pp. + 533 pp.

Struktur af oppositioner

Mon strukturalismen i og uden for lingvistikken kan være så stendød som nogle siger, når den skal graves op og kules ned igen i ikke mindre end to omfattende disputater? Ikke blot strukturalismens grundlæggende ideer i almindelighed, men dens mest navnkundige danske profet, Louis Hjelmslev, ægger stadig så meget til modsigelse og modvillig anerkendelse, at hans værk *må* tages op til fornyet vurdering. Den lever som monument, anfægtelse, sten i skoen i sin kompromisløse halstarrighed. Strukturdannende oppositionelt element.

Selve disputaternes eksistens, såvel som dette indlæg, illustrerer dermed, næsten mere end deres indhold og Hjelmslevs teori, at der er noget om den strukturalistiske snak: Den menneskelige virkelighed er bygget op af objekter med betydning, og de er at forstå som strukturer af oppositioner, dvs. samti-

K&K-ANMELDELSER

ge forskelle og ligheder, med det naturlige sprog som en allestedsnærværende formende faktor.

For det første er denne anmeldelse ikke en rigtig anmeldelse, men en struktur af oppositioner: Min opposition *ex auditorio* ved Frans Gregersens forsvar den 14. juni 1991 og min opposition *ex officio* ved Michael Rasmussens forsvar den 14. maj 1992 er her reduceret til sine distinktive træk. En bredere oversigt kan man få i de to bøgers resuméer.

For det andet udgør de to disputatser under ét selv en struktur af ligheder og forskelle. De udviser en lighed i substans ved at have glossematikken som emne og ved at komme ud i alle dens kroge. Der er ikke den nullermand i skrifternes og arkivskabenes fjerneste kroge som ikke er blevet fejlet op. Herefter kan der på dette punkt kun være noget at gøre for folk med tvangsbestemt rengøringsvanvid. For nu at gøre mig til en del af K&K's tema i dette nummer.

Men de har også et fælleskab i deres grundopfattelse af glossematikken: Den er ikke længere aktuel, men er alligevel ikke til at give slip på. Derfor de mange sider om en strukturalisme og en glossematik ingen af forfatterne tror på (cf. Gregersen, II, p. 244; Rasmussen, p. xiii). Den er som en fedtplet på tøjlet: Bøffen er forlængst fortåret og fordøjet, men pletten er ikke til at komme af med og minder stadig om festmåltidet. De er mere optaget af at slå teorien ihjel end at gå ombord i noget nyt. Det nye bliver stående som lapidariske og delvis uigennemskuelige programpunkter for en anden videnskabelig praksis af pragmatisk tilsnit. De foretager imaginære håndvaskninger, som Lady Macbeth, men det ligeså imaginære blod bliver siddende med traumets styrke. For nu endnu en

gang, og ikke sidste gang, at hentyde til dette nummers tema.

Så vidt lighederne. Forskellene er dog, som det sig hør og bør i strukturalismen, de vigtigste. Gregersen har fingrene dybt ned i substansen: Glossematikens historie, Lingvistkredsens historie næsten time for time, dens medlemmers psykologi og formodede motiver. Derimod er Rasmussen travlt optaget af at håndknytte formernes netværk: Hjelmslevs faglige biografi er der, men mest er der en analyse af grundbegrebernes videnskabsteoretiske fundament og perspektiv. Det er den konstitutive forskel mellem bøgerne.

Men derudover er deres fremstilling markant forskellig. Gregersen skriver næsten demonstrativt friskfyragtigt mundret, dog iblandet lange og fremmedsprogede citater der sætter sig på tværs som store hold-kæft bolcher. Rasmussen skriver kompakt, nogle gange unødigt knudret, næsten gordisk, andre gange aforistisk præcist. Han giver ikke ved dørene, mens Gregersen dårligt kan vente til folk ringer på af sig selv. I det følgende kommenterer jeg, helt i overensstemmelse med gængs strukturalistisk kabbalistik, tre aspekter af hver bog. En selektion og kombination af træk jeg finder kritisable. Der kommer også pæne ting undervejs – kortfattet, men velment.

Glossematikken som forløb

1. Frans' historie

Man skulle tro at Frans Gregersen vidste at hans bog skulle omtales i dette nummer af K&K. Der er både litteratur og psykologi på spil hos ham. Det synes jeg normalt er godt nok. Men ikke her, hvor det styrende princip for Gregersen er en psykologiserende biografisme forklædt som videnssociologi. Vi får por-

K&K-ANMELDELSER

trætter af Lingvistkredsens hovedpersoner, og i dem indfortolkes på baggrund af breve og andre aktstykker forskellige motiver, der bruges som årsagsforklaringer på teoriens udvikling og virkningshistorie. Litteraturvidenskaben har givet i hvert fald mig en livslangt virkende vaccine mod biografisme. Metoden fører til nogle afgørende begrænsninger.

Først i *argumentationsformen*. Gregersen erklærer (II, p. 268) en nydelse ved de lange årsagskæder og den forklaringsform de kalder på: Hvis X ikke havde været dér, så var Y aldrig sket. En forklaringsform han vil kombinere med en universalistisk tilgang, en intensional totalitetshypotese om det undersøgte fænomens grundtræk.

Men når nu argumenterne hen gennem bogen i påfaldende grad fremføres *ad hominem*, så vikles det hele ind i gisninger om intentioner, bevidste overlæg, ubevidste motiver, karaktertypologi o.l. En argumentationskæde med sådanne led er hverken kausal eller universalistisk og er derfor kun tilstede som en praksis uden eksplicit tilkendegivelse af gyldighed og rækkevidde. Bogens mylder af arkivalier bliver derfor mest en dokumentation af at begivenheder har fundet sted, men giver ingen forklaringer, kun pseudo-årsager.

Denne type argumentation bør ses som en del af en mere kringlet og omfattende hermeneutik, som ikke er diskuteret og som i øvrigt næppe ville sige en pind om Hjelmlevs teori eller dens oprindelse, men som heller ikke kan reduceres til Gregersens lomme-psykologiseren. Med denne reduktion går man glip af hyppigt forekommende fænomener af typen: Da X er tilfældet, bør Y ikke kunne ske – men det gør Y. Fx: Saussures *Cours de*

linguistique générale er af Saussure-kustoderne fastslået som et sammensurium og burde ikke virke, men det gør den. Sådanne fænomener synes jeg er mest interessante. Næstmest interessant er det at få tekster til at virke ved nyfortolkning, der selektivt peger mere på deres fremrettede muligheder end på deres fremkomst og på at de, som glossematikken, ikke virker mere.

En anden begrænsning som personfikseringen medfører, er en vilkårlig og u hensigtsmæssig *virkelighedsafgrænsning*. H.C. Andersen satte den ved præstens have. Gregersen sætter den ved Lingvistkredsens arkiv, eller i det mindste dér hvor den formentligt årsagsforklarende dokumentation er at hente. Når der ikke er breve fra Ulldal, kan der ikke menes så meget om hans rolle.

Gregersen peger fx på Hjelmlevs kommunikationsfrustration og henter en primær årsagsforklaring i Viggo Brøndals gøren og laden, og omtaler også uden nærmere forklaring at Paul Diderichsen blev mere nationalt end teoretisk interesseret. Men verdenskrigens betydning, indtrykket af den totalitære trussel i 30'erne mod den gryende internationale videnskabelige debat, modtagelsen af flygtende kolleger fra øst, underretning om sprængte forskningsmiljøer, alt det er udeladt. Og som forklaringskategorier er disse forhold jo sandt nok hverken kausale, universalistiske eller psykologiske. Men generende reelle. Arkivdokumentationen sætter en grænse der er snærende snæver, når bogens sigte er at arbejde videnssociologisk.

En tredje begrænsning ligger i selve *fremstillingsformen*, selv om den ellers er åben nok. Biografier er jo gode historier, og Gregersen er god til at fortælle historier, rigtig god. Han har været underhol-

K&K-ANMELDELSER

dende på børnenes sengekant. Og når der er mange knirkende arkivudskrifter, skal den sammenbindende tekst køre i højeste gear. Og det gør den så.

At fortælle historier med eksemplariske, typologiserede hovedpersoner er en veletableret narrativ genre med tilspidsninger, højdepunkter, kriser og fald og muntre sproglige indfald. Men retorikken forveksles let med et argument.

Tag nu historien om stakkels Louis der skulle have sit gennembrud på lingvistkongressen i Rom i 1933. Men forholdet til Brøndal »prægede LHs produktion på den måde at han ikke fik den artikel ud som skulle have givet ham et internationalt gennembrud på Rom-kongressen« (II, p. 100). Men hvornår har en opræden på en kongres med et teknisk foredrag givet et internationalt gennembrud, måske bortset fra Prager-skolens teser i 1928? Da slet ikke den artikel om korrelationer der er tale om, og som Hjelmslev aldrig selv udgav da han kom i den position at han kunne gøre som han ville (cf. *Essais* II, Kbhvn. 1973). Og da Hjelmslev præsenterer sin »store satsning« (II, p. 250) ved kongressen i København i 1936, glemmer Gregersen, skønt chancen nu ellers er der, helt vilkårligt at vurdere omfanget af gennembrud og ser kun på selve foredraget om morfemer, glossematikken i kimform. I en *ad hoc* indsat dramatisk-narrativ fiktion fratages Hjelmslev et gennembrud der aldrig er argumenteret for, og som en kongres, som videnssociologisk fænomen, yderst sjældent er ramme om. Og meget naturligt heller ikke var det i 1936.

Eller tag et stilistisk eksempel. Den muntre gangart kan gøre fremstilling og argument uforpligtende på afgørende steder. Når bogens teser fyres af, lidt modvilligt og alene for disputatsgenrens

skyld (I, p. 18), er formuleringen at »det kan lade sig gøre« at vise dette eller hint. Javel, men det kan også lade sig gøre at hoppe baglæns på ét ben til døgneren efter mælk med alvorlige følger for familiens kalktilskud. En sådan formulering fjerner det præcise metodekrav og biddet i en tese, der gør den provokerende og værd at modbevise.

2. *Ferdinands historie*

En stor del af Gregersens afhandling drejer sig om Saussure. På omslaget står der ligefrem at »Som det første værk på dansk indeholder *Sociolingvistikens (u)mulighed* en kritisk gennemgang af nyere Saussure-forskning«. Dansk og dansk, siger man til sig selv. 1/3 af pladsen er optaget af citater på engelsk, tysk og fransk. Kritisk og kritisk, siger man til sig selv. Det er en solid gengivelse af hvad Saussure-forskningen, og ikke forfatteren selv (I, pp. 2, 16), har vist.

Men med bogens bærende idé *in mente* – strukturalismen umuliggør den sociolingvistik som er nødvendig – kunne det have været mere spændende, og kritisk, at vriste en pragmatisk dimension ud af Saussure og Saussure-traditionen (fra Charles Bally til Oswald Ducrot, med afstikkere til Eugenio Coseriu og Luis Prieto). Ellers risikerer Saussure blot at blive negativt afsæt for fremhævelse af egen fortræffelighed.

Lad mig blot fremhæve distinktionen mellem subjektiv og objektiv analyse, som Frans Gregersen korrekt refererer til, men ikke arbejder videre med. Saussure hævder at den objektive analyse i lingvistikken forudsætter den subjektive, dvs. sprogbrugerens segmentering af en ytring der gør den forståelig som sprog og dermed aktualiserer en kontekst. Det giver perspektiv til Ballys analyse af

K&K-ANMELDELSER

tegnet som *faktum*, dvs. årsagsbestemt ting, og *akt*, dvs. intentional sproghandling (Bally, »Qu'est-ce qu'un signe?« optr. i R. Godel (ed.), *A Geneva School Reader in Linguistics*, 1969) og dermed ikke kun som kobling mellem signifiant og signifié, men snarere som indsat i to af Saussures dobbeltheder: *abstrakt vs konkret*, *entitet ('entité')* vs *enhed ('unité')*.

I den subjektive analyse møder vi det Saussure kalder *konkrete enheder*, de manifesterede kæder af adskillige tegn. Tegnet som en oplevet eller perciperet helhed, eller syntese af udtryk med indhold og indhold med udtryk, kalder Saussure en *konkret entitet*, hvis sider – signifiant og signifié – er *abstrakte enheder*, fremkommet ved analyse. Teoretisk satte grammatiske kategorier som ordklasser, præsens o.l. er *abstrakte entiteter*.

Oswald Ducrot betoner muligheden for, som hos Bally, at fastholde tegnet som sproghandling og materielt faktum, og at tolke den glossematiske kommutation som konfliktbestemt dialog og kommunikation, som autonome områders sammenstød (Ducrot, »Charles Bally et la pragmatique«, *CFS* 40, 1986, og »La commutation en glossématique et en phonologie«, *Word* 23, 1967).

Disse træk ændrer næppe sociolingvistikken eller pragmatikken, men viser at der ved siden af den mur- og nagelfaste Saussure-filologi ligger nogle nyfortolkningsmuligheder af strukturalismen, hvoraf jeg her har nævnt én mulighed, men som bogen i begejstring over at gengive den nyere Saussure-forsknings resultater ikke tager fat på, skønt den skælvende pragmatiske undergrund hos Saussure netop ville være relevant i lyset af disputatsens sociolingvistiske credo.

3. *Louis' historie*

At jeg ikke har det helt godt med Gregerens argumentationsform, betyder ikke at jeg kan pege på oversete emner eller tekster fra Hjelmlevs værk. Omslaget har ret: Bogen er »en dybtgående analyse af Louis Hjelmlevs samlede produktion«. Ganske vist forudsættes *Omkring sprogteoriens grundlæggelse* (1943) bekendt og får ikke en samlet behandling. Det lyder rimeligt nok, selv om der jo ikke er nogen garanti for enighed om hvad der er bekendt. Det posthume *Résumé of a theory of language* (1975) kan næppe forudsættes bekendt. Alligevel får det heller ingen selvstændig behandling. Også det er såmænd rimeligt nok: Gregerens biografiske indfaldsvinkel har det svært med det posthume, og hans drengebogsstil vil næsten gøre det umuligt at behandle dette formalistiske monstrem.

Men i forlængelse af bemærkningerne om Saussure kan vi også hos Hjelmlev se nogle pragmatiske randbemærkninger, som i bogens perspektiv ville være mere interessante end overvejelser over hvad Brøndal, Hammerich og Diderichsen monstro har tænkt, ment og villet med deres karriere og i offentlig og privat fagpolitisk håndgemæng.

I *Omkring sprogteoriens grundlæggelse* (Kbhvn.: Akad. Forl. 1966, p. 43f) skelner Hjelmlev mellem tegnet som helhed – en konkret entitet hos Saussure – der er knyttet til sprogets eksterne funktioner, og tegnet som en kombination af figurer – abstrakte enheder hos Saussure – der har med sproget som formal struktur at gøre. Uformidlet står de to over for hinanden i modsætning til hvad der er tilfældet hos Saussure som skitseret ovenfor.

Men Hjelmlev må alligevel gå til

K&K-ANMELDELSER

Canossa. Ikke kun i artiklen fra *Word*, »La stratification du langage« (1954) med en fortvilet samtidig gripen efter og afvisning af en indholdsanalyse. Men også i det sene og korte arbejde til Arthur Jensen, »Some reflexions on practice and theory in structural semantics« (*Language and Society*. Kbhvn.: Berl. Forl. 1961). Her nævner Hjelmslev nogle simple »behavior situations« og definerer dem sprogligt med pronominer à la *I am here, you are there*. Hermed griber han tilbage til forfatterskabets begyndelse i *Principes de grammaire générale* (Kbhvn.: Kgl. Da. Vidsk. Selsk. 1928), hvor han hævder at hele teoribygningen afhænger af en løsning på pronominernes problem (ib.: 331), og at den løsning er knyttet til noget der ligner disse »behavior situations« (ib.: 337).

Men disse spredte glimt, som Gregeren ikke ser, kaster også et lys på den strukturalistiske tradition fra Bally og fra Benveniste og Pragerne. Her prøver bl.a. Karl Bühler i en bearbejdning af Saussure at bygge en aksiomatik op, der har et pragmatisk konciperet tegnbegreb i centrum. Et direkte nedslag i den fortrængte pragmatik inden for glossematikken, kunne have peget på andre vækstlag i den strukturalistiske tradition end dem Gregersen slår ned på og lettere kan gøre op med. Rasmussens disputats giver anledning til at præcisere denne reference yderligere.

Glossematikken som teoretisk system

1. Aktuel og overstået

Også Michael Rasmussen synes forudbestemt til at blive præsenteret inden for rammerne af dette nummer. Der er et par overraskende næsten lyrisk-erotiske indslag. Rasmussen citerer således (p. 7)

den unge Hjelmslev for blufærdigt at henvise til at der altid ligger følelse bag tankens værk, og at videnskabsmanden taler stille om sin forskning, »som en elsker om sin kærlighed«. Bogen bringer også Hjelmslevs analyse af sætningen 'amor unicit' (p. 264) – en analyse der kaldes den »kropslighed, som verbalkarakteristikken slynger sig igennem«.

Men udover den erotiske mumlen om den elskede genstand er der nogle markante paradokser, der sætter så vel glossematikken som genstand som glossematikens genstand i en så udsat position at de næsten kalder på en psykoanalytisk inspireret symptomallæsning. I forordet kaldes glossematikken »et videnskabs-historisk *overstået* kapitel« (p. xiii), og dog har vi også at gøre med »en teoridannelse af blivende værdi« (p. 58). Afhandlingens sidste paragraf hævder at »Glossematikken har i empiriprincippet nedlagt modsigelsesfriheden *over* udlømmelsen, men dens selvmodsigelse har vi ikke kunnet spore« (p. 463). Ikke desto mindre påstår en tese (p. 62) at »en modstrid åbenbares mellem teoriens formelle definitioner og dens implicitte sprogfilosofi«.

Historisk er teorien overstået og af blivende værdi; teoretisk er den ikke selvmodsigende, men modstridende! Det fremgår af slutparagraffen at omdrejningspunktet for denne paradoksale historiske og teoretiske bevægelse, er at teorien ikke er selvmodsigende, *fordi* den selv har modsigelsesfriheden som overordnet gyldighedskriterium. Den indretter sig efter sit grundlag, tager det med der fungerer på det grundlag og ikke mere. Den er derfor ikke overstået så længe den snakker med sig selv. Et mere skeptisk gemyt må mene at her har vi et skud i egen fod. Eller også må der ekssi-

K&K-ANMELDELSER

stere en veldefineret niveauadskillelse, således at modsigelse på ét niveau ikke nødvendigvis er det på et andet, overståethed på ét niveau ikke trækker et andet med sig.

Bogen foreslår selv niveauer: »*Epistemologi* er enhver intellektuel aktivitet, der opstiller en teori, danner en slutning, tjekker en overensstemmelse med et grundlag. [...] *Gnoseologisk* er enhver intellektuel aktivitet, der [...] producerer en erkendelse, uden at fundamentet eksplicit er givet. [...] Endelig anvender vi *erkendelsesteoretisk*, således som det er filosofisk usus på dansk, om forbindelsen mellem tænkning og virkelighed. Erkendelsesteori glider over i metafysik, epistemologi over i videnskabsteori, logik og matematik, og gnoseologi over i antropologi, psykologi og fænomenologi – og alle tre glider over i hinanden« (p. 7). Det må gøre ondt i numsen sådan at glide ned ad trappetrinene.

Ret beset er der to glidture: For det første ser vi én glidetur på hvert af de tre niveauer hvor vi kurer fra erkendelsesteori til metafysik, fra epistemologi til videnskabsteori og fra gnoseologi til psykologi m.m. For det andet overværer vi et veritabelt skred til sidst hvor alle tre niveauer trinløst falder sammen. Hvad virkningen af denne ultimative rutschetur er, står ikke helt klart. Men jeg formoder at det er videnskabshistorien der opstår af dette sidste stadium – det faktiske miskmask af teori og praksis vi alle lever af og i.

Disse begreber gør bogens undertitel stærkt heterogen: »Glossematikken i videnskabshistorisk, videnskabsteoretisk og erkendelsesteoretisk perspektiv«. Heraf er 'videnskabshistorisk' en udefineret størrelse – karakteristikkens af den

endelige og yderste udskridning, eller blot betegnelsen for videnskabernes komparative kronologi og påvirkningshistorie (således som den praktiseres i store dele af afhandlingen)? 'Videnskabssteoretisk' – undertitlens andet adjektiv – er resultatet af epistemologiens første glidetur, mens det 'erkendelsesteoretiske' ser ud til endnu at have kridtet skoene og stå fast.

Så længe det varer, for sidste del hedder »Glossematik og metafysik«. Og 'metafysik' er, ifølge citatet, netop erkendelsesteoriens første skridt ud på glidebanen. Men samtidig fremhæver Rasmussen, med Hjelmsslevs klare støtte, at metafysik og videnskab er skarpt adskilt af en grænse der markeres af glossematikken (p. 305, cf. p. 27). Derfor kan de, trods citatets påstand om det modsatte, slet ikke glide over i hinanden. Men metafysik kan i det mindste glide helt ud af emneindekset.

Men der er flere problemer med at holde balancen på skøjtebanen. En ultrakort udgave af bogens teser (senere fastholdt som »glossematikken grundproblem« i to skemaer [pp. 360, 396]) siger at »Sprogets gnoseologiske dimension konverteres til [...] en epistemologisk dimension i glossematikken« (p. 92). Dagligsprogets uimodståelige og løst sagte fremsættelse af påstande om og reaktioner på virkeligheden bliver til epistemologi, dvs. til eksplicit funderede slutningskæder. Bevægelsen fra dagligsprog til teori sker i modsat retning af glideturene. Den kaldes 'konvertere'. Glide, det sker når teorien gradvis bliver til noget mindre stringent. Og den epistemologi som gnoseologien konverteres til, glider med citatets ord over i videnskabsteori, men ikke i den metafysik, der som glossematikken grænse er 4. dels

K&K-ANMELDELSER

hovedanliggende, og det netop over i den videnskabsteori der udsiger enhver glidning mellem dagligsprogets realitet og de videnskabeligt postulerede former og enhver overgang mellem gnoseologi og epistemologi.

De mange glidninger er således mere Bambi på isen end kontrollerede herresving. Niveauerne løser ikke paradokserne. De mange sammenfiltrede begreber dækker egentlig over at glossematikken blot søger at legitimere sig med alle til rådighed stående midler, og at den blot, som Foucault ville sige, skaber en diskurs for udøvelse af ideologisk magt: Det der skal vises ud, kommer ud – med fine begreber og niveauer i teoretisk gevandter hvis det kan lade sig gøre, og med spark og slag hvis det er nødvendigt. Men ud skal det. Der findes intet kort og kompas til glossematikens teoretiske og historiske lokalisering.

2. Den grænseløse teori

Kan glossematikken selv bestemme sine grænser? Den må i hvert fald *fortrænge* nogle forhold for at fremstå som den gør. Det hedder at den »i kraft af sit objekt, *der kan tænkes metafysisk* [dvs. med et transcendentalt fundament der ikke er eksplicit, SEL], indfanges i en objektiv-konstitutionel sammenhæng, som den må fortrænge« (p. 305). Den er 'indfanget', dvs. underlagt en tvang. Fortrængning og tvang. Glossematikken er principielt forhindret i at mene noget teoretisk om sit objekts, sprogets, konstitution.

Bebrejder man glossematikken denne mangel, lærer vi at det problem ikke vedkommer glossematikken indefra, men alene angiver et ikke-glossematisk syn på dens grænser, og det er ret beset dens interne forhold uvedkommede (p. 393). Og alligevel »*tvinges* [jeg fremh., SEL]

[den] til at udvide konceptualiseringens grænser« (p. 463). Altså en ny og modsatrettet tvang, nemlig til at åbne blikket mod det talende subjekt og dagligsprogets ikke-logiske men effektive praksis, ja, dagligsproget er behersket af en »ikke-logiske tvang« (p. 463).

Dagligsproget rummer altså en tvang som glossematikken er indfanget, dvs. betvunget, af, som den ikke kan stille noget op med, men som den tvinges til at nærme sig på ikke-glossematisk grund. Og dog hævdes det også (p. 62) at teorien er immun over for »tvange, der er andet end logiske«. Jeg tvinges til at mene, at glossematikken overhovedet ikke kan trække de relevante grænser for sin genstand og sin virksomhed, ikke aner hvad der er ude og inde, men at disse grænser må og skal bestemmes udefra hvis den indre stabilitet overhovedet skal have en chance.

Denne stabilitet beror på at objektet i glossematikken er sat af metoden og kun sat af metoden. Lingvistikken selv kan blive objekt efter samme recept. Såvel teorien som dens objekt bliver da objekter af samme type, nemlig en slags sprog. De skal altså bestemmes som sprog på en sådan måde at de kan forbindes ved hjælp af et fælles definatorisk grundlag, som tillader udfoldelse af en fælles metode. De bliver defineret som netværk af funktioner, dvs. typer af formelle afhængigheder eller relationer. Disse opstilles på basis af en analytisk delingsprocedure, som ethvert objekt kan underkastes for så vidt det kan kaldes sprog efter denne bestemmelse. Det skal være en semiotik, hvis ultimative analytiske deling udrykkes indefinable.

Når delingen er slut, fremstår objektet som et funktionshierarki. Da vi ikke har noget objekt hinsides metodens impera-

K&K-ANMELDELSER

tiver, vil det der adskiller semiotikker fra andre genstande selv skulle bygge på hierarki-begrebet. Tegnet – semiotikkernes basale konstituent – ses da som en tegnfunktion eller en relation mellem to hierarkier af figurer, som fra en formel betragtning er ombyttelige. En provokerende og stimulerende idé for semiotikere igennem et par årtier. Men derved får tegnet selv *som helhed* – Saussures konkrete entitet – ingen teoretisk status, ud over den at være et sådant dobbelt figurhierarki (cf. p. 249). Hvordan viser det sig?

Den engelske og franske oversættelse af *Omkring sprogteoriens grundlæggelse* bringer en liste på 108 definitioner, som på illustrativ måde kan stilles op over for den labyrinthiske række af definitioner, sætninger osv., selv ordnet som et hierarki, i *Résumé of a theory of language*. Det første værk er teorien som godnallæsning, det sidste er et byzantinsk manual for problemknusere, inklusive Rasmusen.

Natbordsversionen lægger ud med at definere 'analysen', dvs. objektskriberlsen af afhængigheder, derpå 'klassen', dvs. objektet efter beskrivelsen, og derpå 'afsnit', og som fjerde definition kommer 'hierarki' som klasse af klasser. For at et fænomen gennem analyse kan fremstå som sprog, skal der være mindst to hierarkier, forløb og system, hvoraf forløbet kan være virtuelt. De kan defineres hver for sig (def. 29 og def. 28), men deres *samtidighed* i den analytiske konstitution af objektet kan ikke defineres.

Men analysen har flere forudsætninger: For at vi kan nå frem til invarianter, må den basale funktion som styrer de øvrige være baseret på en *fundamental gensidighed* der dermed er en særlig form for gensidighed. Det er den just omtalte

tegnfunktion, der gøre objektet til en semiotik: »Den egentlige betingelse for en empirisk metode er at respektere denne fundamentale funktion [dvs. tegnfunktionen, SEL] og gør den til norm for alle klassifikationerne« (*Essais*, Paris: Minuit 1971, p.125).

Tegnfunktionen skal ikke defineres eller konstrueres, men *respekteres* for at den lingvistiske analyse kan gennemføres. Hermed adlyder analysen *Résumé's* to første definitioner. Definitionen på *universalitet* er at delingsproceduren gælder alle objekter, og definitionen på *generalitet* er at analysen gælder objektet under visse omstændigheder, i.e. den teoretiske omstændighed, og ikke praktiske, at tegnrelationen respekteres. Med den som lakmusprøve afgøres de vigtige grænser mellem semiotiske og ikke-semiotiske objekter og mellem videnskabelige og ikke-videnskabelige sprog undervejs i analysen.

Og her sætter vi så fingeren på bylden. At forløb og system er samtidige for at analysen kan praktiseres, og at tegnets to planer er gensidigt afhængige og udgør en nødvendig dobbelthed af fundamental og dermed særlig karakter, skønt de to planer er ombyttelige og identiske fra en formel, dvs. teoretisk betragtning, dét kan teorien hverken definere eller analysere, men må blot forudsætte.

Og det er mere end blot fortrængt og negligerbar metafysik. For på dette grundlag får dagligsproget som objekt faktisk videnskabelig status, fordi tegnfunktionen og forløb-system relationen definerer det så det adlyder metodens krav. Men disse fænomener kan ikke defineres, når det er teorien selv vi har som objekt. Da skal de bare respekteres. Teorien bliver derfor selv, i selve de begreber der udgør dens videnskabelig-

K&K-ANMELDELSER

hedspostulat, uvidenskabelig. Den kan faktisk derfor ikke afgøre grænsen for tegnuniverset teoretisk. Undtagen når den initiale dikotomi mellem tegnets planer er »præ-etableret gennem erfaringen«, som det overraskende hedder i nogle passager skrevet med småt i selveste *Résumé* (pp. 87, 135). Herefter kan dikotomien løftes op i teorien og bruges til at skelne tegn fra ikke-tegn. Men teoriens egne forudsatte bestanddele forbliver uanalyserede og dermed uvidenskabelige.

På teoriens grund kan man derfor ikke tale om hvad der er inden for eller uden for teorien. I lyset af konstateringen at »Glossematikens grænser findes i dens ideal om den udtømmende beskrivelse« (p. 455), burde Rasmussen have betragtet det som mindre selvfølgelig at glossematikken overhovedet kan sætte de grænser der gør den synlig som teori. De sofistikerede analyser af form, substans og mening i 4. del om glossematik og metafysik rækker ikke til.

3. Den objektløse teori

Gaston Bachelard opererer, ligesom Hjelmlev, med en klar adskillelse mellem det videnskabelige og det ikke-videnskabelige og med en betoning af videnskabelige objekters konstruerede karakter. Teorien leverer den synsvinkel og den procedure hvormed et objekt udpeges og konstrueres. Empirien er imidlertid ikke en teoretisk konstruktion, men den *nødvendige* teoriestjerne faktor der som en »obstacle« (*La formation de l'esprit scientifique*, Paris: Vrin 1980, p.14ff) alene kan sikre teoriens og dens genstands foranderlighed.

Arne Thing Mortensen fremhæver, »at enhver sproglig identifikation forudsætter en ikke-sproglig identifikation, og at identifikationen således ikke udtømmen-

de kan ekspliciteres som en talehandling. Det er umuligt alene med sproglige midler at udpege eller identificere det objekt der tales om, – der kan principielt ikke gives et entydigt identificerende sprogligt udtryk« (*Perception og sprog*. Kbhvn.: Akad.Forl. 1972, p 40). Med Hjelmlevs udvidede syn på sprog vil denne påstand også omfatte teorien som sprog. Det er slet ikke nogen pryd at være modsigelsesfri for enhver pris. Det ikke-sproglige anfægter det sproglige, genstanden anfægter sin beskrivelse.

Fra denne synsvinkel, og det er min, bliver det et krav at teorien, i selve sit grundlag, formulerer en relation til det den betragter som empiri, således at teorien og dens konstruktioner kan påvirkes og dermed ændres heraf. Men hos Hjelmlev er objektet metodisk konstitueret. Rasmussen præciserer korrekt »at der af konstitutionelle grunde ikke [findes] midler, hvorved vi kan køre en 'empiri' i stilling og yde *sprogteorien* modstand« (p. 192), og han forsvarer glossematikens ret til dette standpunkt. Det kan man ikke slippe godt fra.

Han er helt klar over at glossematikken må være dogmatisk, dvs. insistere på påstande der ikke har teoretisk status (pp. 445, 453f), og må bygge på pseudo-aksiomer (p. 62, især pp. 168ff), nemlig aksiomer der peger mod en beskæftigelse med et afgrænset eller afgrænset objekt og ikke kun med en logisk kalkyle, omend aksiomerne er så almene at de ligger forud for enhver enkeltvidenskabs beskæftigelse med sin genstand. Sådanne pseudo-aksiomer er fx (p. 170) 'analyse' og 'konstant' med en tilhørende serie indefinable ('emne', 'afhængighed' osv.). De er karakteriseret af to ting:

1) de retter sig kun mod et objekt der er metodisk konstitueret, dvs. opfører sig

K&K-ANMELDELSER

i overensstemmelse med de almene aksiomer og de konsekvenser de har. Det universelle er overordnet det generelle (cf. *Résumé*'s definitioner ovenfor);

2) de medfører at der ikke kan antages en ontologi i sproget med teoretiske imperativer (p. 62). Teorien kan forholde sig agnostisk, som det hedder, til sin genstand.

Jeg vil hævde at ingen videnskab kan undgå aksiomer der afgør dens grænser, og som gør det muligt at overskride dem og forholde sig til andre teorier og dermed lade sig forandre udefra, og at ingen videnskab kan undgå ontologiske antagelser med teoretiske imperativer, således at teorien kan ændres af sin empiri.

Aksiomer af denne karakter bygger fx Karl Bühler på. Han forstår de træk som lingvistisk relevante som tillader et materielt fænomen at fungere som sprogligt tegn, og knytter denne relevans til sit begreb om 'abstraktiv relevans': I perceptionen af et fænomen vil der ske en selektion – dvs. abstraktion – af de træk som tillader at fænomenet bliver lingvistisk relevant, dvs. kan optræde som tegn (cf. »Phonetik und Phonologie«, *TCLP* 4, 1931). Hjelmlev vil fnyse, Saussure vil kalde det subjektiv analyse som forudsætning for objektiv analyse.

Bühlers aksiomatik bygger på fire grundantagelser, kaldet aksiomer, om sprogets væsen, hvorudfra grundbegreber og metoder kan opstilles, og som tillader at objektet kan indvirke på og ændre disse (cf. *Sprachtheorie*. Stuttgart: Fischer 1965):

1) sproget har tegnkarakter, dvs. er et system af elementer der tillader slutninger af referentiell karakter og gør sproget repræsentativt;

2) sproget er på samme tid system, handling, produkt og akt, hvor akt bety-

der at det er rettet mod intentionale genstande;

3) sproget har struktur, dvs. dets elementer er indbyrdes forbundne, og helheder af indbyrdes forbundne elementer er selv forbundne;

4) sproget er et organon, dvs. det medierer mellem afsender, modtager og genstande.

Det aksiomatiske ligger i at ingen analyse af sproget, eller af en perception der kaldes abstraktivt relevant, kan erklæres lingvistisk relevant hvis den negliger ét af aksiomerne eller undlader at inddrage træk der vedrører ét af dem.

Aksiomerne angiver ikke hvordan man skal bære sig ad, men angiver kriterierne for relevansen af hvad man gør. Aksiomerne er primært generelle og ikke universelle, modsat Hjelmlevs ideal. Universelt er alene kravet om forekomst af aksiomer af denne karakter. Det er samtidig klart at de bestemmer sproget som et sammensat og heterogent genstandsområde. Hjelmlev mangler dels relevanskriterier udover analyserbarheden, dels den forhåndsforståelse af objektets ontologi der tillader heterogeniteten. Men uden sådanne to komponenter kan der ikke laves erkendelse. Der er ikke noget at erkende. Så står vi, som Dickens siger i *Bleak House* om det ineffektive London-politi, med »Somebody's theory, but nobody's practice«.

Bühler, og de Prager Hjelmlev var så lunken over for, kunne måske have gjort det frontale opgør med Hjelmlev og strukturalismen hos Gregersen og til dels Rasmussen, mindre tvangsbestemt og mere fremadrettet.

Og det hele var et eventyr,...

Uden at lade mig tvinge af dette nummers tema kan jeg ikke lade være med se

K&K-ANMELDELSER

faderbindinger og faderopgør i de to omfattende og righoldige, spændende og spændingsfyldte disputatser, som jeg har lavet punktnedslag i uden på nogen måde at komme hele vejen rundt i værkerne. Desværre giver de heller ikke læserne så megen hjælp hertil: Gregersen har udeladt registre, og Rasmussens emneregister er for sparsomt.

De minder mig om eventyret om drengen der drog ud for at lære frygt at kende i et vildt opgør med alle faderautoriteter, og som først efter at alle tænkelige grueligheder var opsøgt og udstået lærte frygten at kende: Frygten for at miste den elskede genstand. Og som sender bud efter dem derhjemme da han har fået prinsessen, disputatsen og kongeriget. Er den megen beskæftigelse med den Hjeltslev de begge beundrer men ikke begærer, og afviser men ikke afskriver, tegn på at han har lært dem frygt at kende? Skal han komme og velsigne dem, før de kan få lov at tage deres eget kongerige i besiddelse? Rasmussen erkender i hvert fald Hjeltslevs »gudeliggende uendelighed« (p. 393) og kan forstå en vis »rædsel« (p. 439). Jeg håber Gregersen i det mindste er lidt utilpas ved her (selv) at blive viklet ind i en psykologiserende pseudo-argumentation.

Men bøgerne viser klart at de kan selv, og at ingen i de næste mange år behøver at tage livtag med Hjeltslev.